

УДК 331.546:364-43]:001.891
DOI: 10.24144/2524-0609.2020.47.79-84

Кузьміна Марія Олегівна
аспірантка
кафедра соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна
mari.gorodko@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2101-0630>

ФЕНОМЕН РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ НАУКОВЦІВ

Анотація. Процес формування професійних компетенцій соціальних працівників в Україні є важливим аспектом їх навчання у закладах вищої освіти України. Проаналізовані вітчизняні наукові праці дозволяють дійти висновку, що професійні компетенції соціальних працівників являють собою складну структуру та складаються окрім засвоєння практичних і теоретичних методик соціальної роботи з таких компетенцій: соціально-емоційних, соціально-правових, психологічних та життєвих. Також важливим фактором для формування професійних компетентностей сучасних соціальних працівників в Україні є виконання ними успішних кейсів у різних сферах суспільного буття як елемент можливості успішної адаптації та самореалізації до умов безпосередньої діяльності в рамках практичної соціальної роботи та підвищення авторитету соціального працівника серед клієнтів вітчизняних соціальних служб та закладів тощо. Метою статті є дослідження особливостей феномену формування професійної компетентності соціальних працівників. Теоретико-методологічною основою вивчення особливостей формування професійної компетентності соціального працівника у вітчизняних наукових працях є загальнонаукові й спеціальні методи дослідження. У ході дослідження використано методи історичного, системного й структурно-функціонального аналізу – для теоретичного аналізу формування професійної компетентності; методи аналізу та синтезу – для з'ясування генези поняття «професійна компетентність», його застосування в теоретичній науці й суспільній практиці; порівняльний аналіз і методи аналізу документів; метод класифікації й типологізації – для визначення різновидів компетенцій у вітчизняних наукових працях; порівняльний аналіз документів – для дослідження практик використання концепту «професійна компетентність соціального працівника» тощо. В статті встановлено, що на сьогодні в процесі організації навчання в умовах вищої школи важливого значення набуває зміна пріоритетів у формуванні професійних компетенцій соціальних працівників через запровадження компетентнісно спрямованого навчання майбутніх соціальних працівників. Визначено, що компетенції соціального працівника змінюються з плином часу. Обґрунтовано, що найважливішими професійними компетенціями соціальних працівників є комунікативні, соціально-правові компетенції, а також методичні компетенції в сфері соціальної роботи з різними групами клієнтів та психологічна готовність до здійснення безпосередньої професійної діяльності.

Ключові слова: компетенції; професійні компетенції; соціальний працівник; формування компетенцій соціальних працівників; вітчизняні наукові праці.

Вступ. Професійні компетенції для будь-якого спеціаліста є набором інструментів для реалізації власних професійних програм та кар'єрних стратегій. У сучасному українському суспільстві співіснують різні моделі формування професійних компетенцій фахівців різних спеціальностей, але за умов інформаційного суспільства виникає все менше розуміння, якими повинні бути компетенції практичних працівників, оскільки видозмінюються практичні компетенції через розширення функцій, які в рамках інформаційної доби повинні виконувати практичні працівники різних сфер людського буття. Стосується це і спеціалістів з соціальної роботи, які оволодівають професійними компетенціями в рамках освітніх програм відповідних закладів вищої освіти. У той же час не існує чітких орієнтирів, які конкретні професійні компетенції повинні опанувати студенти за напрямом «231 – Соціальна робота». А вже в навчальних планах закладів вищої освіти зазначаються години, які відводяться на теоретичні та практичні заняття з тієї чи іншої навчальної дисципліни. Існують і інші документи, які регулюють успішність вивчення тих чи інших навчальних дисциплін. Кожна робоча програма навчальної дисципліни містить нормативи та принципи оцінювання успішності засвоєння теоретичного та практичного матеріалу, який викладається в рамках дисципліни. Водночас не має конкретних методик оцінки вивчення розвитку професійних компетенцій соціальних працівників. У цьому не зацікавлені як представники закладів ви-

щої освіти, так і випускники закладів вищої освіти. На сьогодні, головною метою представників закладів вищої освіти є забезпечення навчального процесу відповідно до навчальних планів та навчальних програм. У більшості студентів головна мета навчання – засвоїти теоретичні та практичні курси, які повинні легітимізувати та формалізувати їх вищу освіту та можливість працювати за фахом. У той же час в рамках організації навчально-виховного процесу в ВНЗ, а саме: визначенню компетенцій, необхідних для роботи в рамках того чи іншого фаху не приділяється належна увага; не формуються ефективні комунікації з потенційними роботодавцями. Цей діалог здебільшого має формальний характер і тому це призводить до того, що відбувається викривлення актуальності тих чи інших компетенцій, необхідних для роботи на конкретній посаді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні проблема вивчення формування компетенцій соціальних працівників є новою для соціальної роботи, але в рамках педагогіки та соціальної педагогіки сформовані основи формування компетенцій, які через універсальність є корисними і для соціальних працівників. Авторами цих робіт є: Д. Бударін, Т. Волобуєва, С. Клепко, І. Родигіна, В. Нечипоренко, І. Єрмаков та Д. Пузіков.

Безпосередньо вивченням проблеми формування компетенцій соціальних працівників займалися М. Букач, О. Лісовець, Т. Мазур та інші.

У зв'язку із інституціоналізацією соціальної ро-

боти як нової наукової спеціальності у вітчизняних умовах дослідження формування професійної компетентності соціального працівника у вітчизняних наукових працях є поки що малодослідженим, наявні ж напрацювання авторів є доробком міждисциплінарної команди педагогів, психологів, філософів тощо.

Метою статті є дослідження особливостей феномену формування професійної компетентності соціальних працівників.

Завдання дослідження: на основі аналізу вітчизняних наукових праць виявити особливості феномену формування професійної компетентності соціальних працівників у закладах вищої освіти України, визначити структуру, склад професійних компетентностей соціальних працівників їх та зміни з плином часу.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою вивчення особливостей формування професійної компетентності соціального працівника у вітчизняних наукових працях є загальнонаукові й спеціальні методи дослідження. У ході дослідження використано методи історичного, системного й структурно-функціонального аналізу – для теоретичного аналізу формування професійної компетентності; методи аналізу та синтезу – для з'ясування генези поняття «професійна компетентність», його застосування в теоретичній науці й суспільній практиці; порівняльний аналіз і методи аналізу документів; метод класифікації й типологізації – для визначення різновидів компетентцій у вітчизняних наукових працях; порівняльний аналіз документів – для дослідження практик використання концепту «професійна компетентність соціального працівника» тощо.

Виклад основного матеріалу. Проблемою при підготовці студентів того чи іншого фаху є те, що часто формування та розвиток базових компетентцій не є в пріоритеті і тому часто при прийомі на роботу випускники закладів вищої освіти не можуть пройти співбесіду не через брак професійних знань, а банально через відсутність комунікаційних компетентцій тощо.

Через різні соціальні взаємозв'язки відбувається процес спілкування. Керування сучасною технологією: виробничою, соціальною, інформаційною тощо, не можна успішно здійснити без оволодіння технологією як засобом людського спілкування. Вирішальною умовою розуміння проблем, що виникають, і прийняття оптимального управлінського рішення є розвиненість комунікативної компетентності. Для фахівців за напрямом «231 – Соціальна робота» комунікативні компетентності є важливими. Це зумовлено постійною необхідністю у спілкуванні з клієнтами та необхідністю здійснення управління процесом надання соціального обслуговування як конкретного випадку за зверненням клієнта соціальної служби, так і наданням соціальної допомоги в груповій формі. Для того щоб визначити необхідні компетентції для практичних соціальних працівників, треба розкрити категоріальний апарат.

Почнемо з визначення дефініції «компетентність», «компетентції» та «комунікативна компетентність». За новим тлумачним словником української мови [13, с. 305] «компетентність» – добра обізнаність із чим-небудь; «компетентний» – який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий. В іншому словнику [17, с. 247] ми знайшли таке тлумачення зазначених понять. «Компетентність» – 1) володіння компетенцією; 2) володіння знаннями, які дозволяють судити про щось. «Компетентність» – коло питань, в яких особа володіє пізнанням, досвідом. Поняття «компетентний»

тлумачиться як: 1) той, хто володіє компетенцією; 2) знаючий, обізнаний в певній галузі.

Набір компетентцій формує потенціал особистості на ринку праці. Кожна компетенція особистості – це додатковий шанс для особистості отримати можливість себе зреалізувати в тій чи іншій сфері суспільного буття. Тобто для практичних соціальних працівників це означає, що вони повинні перебувати в дискурсі соціальної роботи, тобто бути обізнаними про існування методів, методик та технологій, які використовуються в практичній соціальній роботі з різними групами клієнтів.

Т. Волобуєва [3, с. 12] зазначає, «що згідно з визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання та освіти, поняття компетентності визначається як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу. При цьому поняття компетентності містить набір знань, навичок та відносин, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції». Виконання тих чи інших функцій в рамках професійної або суспільної діяльності – це можливість реалізувати власні знання, вміння та навички задля реалізації власного особистісного потенціалу в практиках як соціальної статистики, так і соціальної динаміки соціальної взаємодії між елементами соціальної структури суспільства. Тобто ми можемо стверджувати, що компетенції соціального працівника безпосередньо пов'язані з його функціональними обов'язками, які є похідною від його функцій. Тому одним з найголовніших завдань у підготовці практичних соціальних працівників є приведення теоретичних та практичних навчальних курсів з функціоналом практичного соціального працівника.

О. Пометун та Г. Фрейман зазначають, «що під компетентністю людини педагогі розуміють спеціальним шляхом структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, які набуваються у процесі навчання. Вони дозволяють людині визначити, тобто ідентифікувати і розв'язувати незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, що є характерними для певної сфери діяльності. Розв'язання проблем певної сфери є важливим для самореалізації особистості в тій чи іншій сфері професійної діяльності або соціального буття» [11, с. 37]. Тобто можна констатувати, що в рамках цього визначення дефініції «компетентність» зводиться до того, що компетентний соціальний працівник повинен вирішувати актуальні «кейси» в рамках практичної індивідуальної та групової соціальної роботи.

Проте поряд із поняттям «компетентність» у науковій літературі часто вживається (на перший погляд ідентичне) поняття «компетентність». І. Родигіна [14, с. 23–24] наводить визначення різних авторів як такі, що доповнюють один одного. Зокрема, А. Хуторський вважає, що «комунікативна компетенція містить оволодіння мовами та способами взаємодії з людьми, навички роботи в групі». Саме фахівцю з соціальної роботи і треба мати комунікативні компетенції в сфері організації та управління комунікативними процесами в рамках соціального обслуговування. Володіння зазначеними навичками надає соціальному працівнику додатковий інструмент впливу на клієнта соціальної служби і підвищує якість надання соціальної допомоги в рамках конкретного випадку.

За Л. Гузєєвим, «комунікативна компетентність – здатність вступати в комунікацію з метою порозуміння». Схоже розуміння співвідношення даних понять можна знайти також в інших наукових джерелах [4, с. 27]: «У вітчизняній науковій літературі вживається і поняття «компетентність» («компетентність»,

«групи компетенцій») і поняття «компетентність» («групи компетентностей»). Наприклад, поруч на-трапляємо на вжиті в однаковому значенні терміни «комунікативна, мовленнєва, мовна компетенція» і «формування життєвої і соціальної компетентності». Тлумачний словник подає вельми схожі трактування цих понять. Комунікативна компетенція надає можливість особистості не тільки реалізовувати себе як професіонала в тій чи іншій сфері діяльності, а й встановлювати комунікативні контакти, використо-вувати комунікативні канали та інформувати громад-ськість про перебіг виконання власної професійної діяльності в контексті діяльності організації.

Відомий німецький соціальний філософ Ю. Га-бермас у своїх працях використовує поняття «кому-нікативна компетенція», яке він визначає як здатність вести дискурс, у процесі якого досягається згода та взаєморозуміння між учасниками дискурсу [16, с. 37]. Отже, цей науковець вважає дискурс провід-ною характеристикою комунікативної компетенції. Дискурсивність вбирає в себе всі соціальні практики, які стосуються комунікативної сфери певного виду діяльності. Дискурси мають властивість взаємодіяти, формуючи мультидискурсивну сферу. Особливості комунікативних дискурсів полягає в тому, що вони поєднують окремі елементи різних компетенцій, які дають можливість окремій особистості чи групі особистостей повноцінно себе реалізувати в рамках комунікативного дискурсу. Тобто кожен соціальний працівник повинен мати можливість реалізувати себе в рамках комунікативного дискурсу, зокрема вміти донести до представників різних верств населення власні професійні думки та бути гарним комунікато-ром. Ці комунікативні компетенції дають можливість соціальному працівнику подавати клієнтам соціальної служби інформацію щодо умов та особливості їх соціального обслуговування.

Зрозуміло, що в наведених прикладах між по-няттями «компетентність» та «компетенція» існує горизонтальне співвідношення (синонімія). Проте деякі дослідники (І. Єрмаков, Д. Пузіков) вважають, що між зазначеними поняттями має місце верти-кальне упорядкування, тобто одне є складовою ча-стиною іншого. І таким чином теорія упорядкування свідчить про те, що компетенції та компетентності є комплексним та цілісним набором, функціонування якого є неможливим, якщо відсутні окремі його ко-мпоненти. Зокрема, у своєму посібнику [6, с. 33–35] ці автори розглядають життєву компетентність як ціліс-не утворення, яке складається з ряду ключових ко-мпетенцій (а саме: життєтворчої, соціальної, комуні-кативної, інформаційної, політичної, трудової, куль-турної, компетенцій життєздатності та компетенції навчатися впродовж життя). Тобто кожен елемент компетентності має складну структуру, формування та розвиток якої і повинен бути метою формування професійної компетенції соціальних працівників та представників інших професій.

Слід зазначити, що ключові компетенції є пред-метом особливої уваги не тільки з боку саме цих вчених. О. Савченко [15, с. 4] пише, що, починаючи з 1996 року, рекомендації з набуття ключових ко-мпетенцій увійшли до багатьох документів про якість освіти зарубіжних країн («Біла книга», 1996; «Мемо-рандум з освіти впродовж життя», 2000; «План дій Євросоюзу і Ради Європи», 2002 та ін.). Ключові компетенції визначають сфери діяльності, реалізація потенціалу особистості в яких є найбільш ефективно-ю і доцільною з точки зору формування її індиві-дуальної кар'єрної стратегії, що буде реалізовуватися протягом всього періоду професійної діяльності осо-

бистості. Проблема вітчизняної української освіти полягає в тому, що ці положення хоч і були прийня-ті та ратифіковані в рамках українського освітнього законодавства, але їх впровадження на практиці в масовому порядку почалося в кінці першої декади ХХІ століття. Це суттєвим чином заважає адаптувати компетентнісний підхід до сучасної середньої та ви-щої освіти. Адже сьогодні треба наново розробляти структури професійних компетентностей для сту-дентів та молодих спеціалістів, яким незабаром при-йдеться реалізовувати їх на практиці, виконуючи ті чи інші виробничі завдання.

Поняття «компетенція» Б. Чижевським було визначено як «загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих за-вдяки навчанню. Отже, поняття компетентності не зводиться тільки до знань і навичок, а належить до сфери складних умінь і якостей особистості» [7]. До основних компетенцій, яких потребує сучасне життя, автори проекту критеріїв зарахували соціальні, полі-культурні, комунікативні, інформаційні, саморозвит-ку та самоосвіти та «компетенції, що реалізуються у прагненні і здатності до раціональної, продуктивної, творчої діяльності». Сьогоднішня потреба від осо-бистості ще й креативного застосування власних компетенцій. Одним із елементів його є здатність особистості поєднувати різні компетенції в рамках однієї конкретної операції або виду професійної ді-яльності.

С. Клепко резюмує, що розведення понять ко-мпетентності і компетенції дискусійне; ці терміни вживають паралельно, як синоніми, відповідно до не-встановленої єдності у використовуваних джерелах [8, с. 12]. Одним з варіантів подолання дискусійності цього питання є розуміння компетенції як уособлен-ня базового володіння тими чи іншими знаннями та навичками, які формують структуру компетентності, а розуміння компетенції як досконалого володіння навичками та знаннями, що формують її структуру.

З цих міркувань ми також розуміємо під понят-тями «комунікативна компетентність» та «комуні-кативна компетенція» однаковий спектр психолого-педагогічних характеристик, а вибір того чи іншого мовного звороту буде зумовлено його використанням у концепції того чи іншого дослідника. Зокрема, за В. Нечипоренко, комунікативна компетенція – це су-купність здатностей, пов'язаних з ефективним спіл-куванням, а саме: володіння рідною та іноземними мовами; знання, вміння та навички, пов'язані із за-стосуванням засобів комунікації; наявність умінь, пов'язаних із розумінням психологічних особливос-тей спілкування, здатність та готовність до реалізації навичок уникнення та розв'язання конфліктів, воло-діння навичками самопрезентації. Було зазначено, що комунікативна компетенція є однією зі складових життєвої компетентності особистості [12, с. 293]. Життєва компетентність особистості є сукупністю всіх знань, умінь та навичок особистості, які вона застосує на своєму життєвому шляху в процесі власної самореалізації. В рамках підготовки соціаль-ного працівника життєві компетентності є важливи-ми через те, що безпосередній соціальний працівник повинен бути фахівцем із високим рівнем розвитку життєвих компетентностей.

Формування життєвих компетенцій соціальних працівників є важливим фактором їх успішності як професіоналів і важливим елементом виховання лю-дей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Адже в рамках співпраці між соціальним працівни-ком і клієнтом може відбуватися передача життєвого досвіду, який може допомогти клієнтам вирішувати

свої проблеми через вдосконалення власних життєвих сценаріїв. Ефективно сформовані життєві компетенції соціального працівника – це запорука успішності. Тільки успішний соціальний працівник може ефективно реалізовувати власні професійні функції, оскільки професійні компетенції є частиною життєвих компетенцій вищого рівня. Тим більше, що успішність хоч і є категорією суб'єктивною, але її характеристикою є визнання успіхів суб'єкта в тій чи іншій сфері. І тому якщо соціальна та професійна успішність практичного фахівця з соціальної роботи визнана суспільством, то він є носієм успішно реалізованих життєвих сценаріїв, відповідно тому він залуговує на довіру клієнта, який звернувся до нього зі своїми проблемами. Важливу роль в усвідомленні себе соціальним працівником, який має допомагати всім нужденним, що опинилися в складних життєвих обставинах, є емпатія та інші способи співчуття іншим людям. Соціальний працівник є професіоналом у сфері соціального обслуговування і повинен розрізняти соціальні емоції.

На думку С.Домітровіч та Й.Дурлак соціально-емоційна компетентність є критичним фактором для цілеспрямованих універсальних профілактичних втручань, які проводяться в школах, тому що конструкція:

а) асоціюється з соціальними, поведінковими і академічними результатами, які важливі для здорового розвитку;

б) передбачає важливі результати життя в зрілому віці;

в) можуть бути поліпшені за допомогою здійснених і економічно ефективних втручань;

д) відіграє вирішальну роль у процесі зміни поведінки [18].

Усі перелічені фактори свідчать про те, що формування соціально-емоційної компетентності є процесом складним та розтягнутим у часі, що в результаті передбачає вихід на новий рівень засвоєння компетенцій з часом, що є характерною рисою зрілості. Тому освоєння соціально-емоційної компетентності тісно пов'язане з освоєнням життєвих та професійних компетенцій. Соціально-емоційні компетенції суттєво залежать від фізіологічних та психологічних особливостей особистості, але в рамках професійної діяльності соціального працівника вони відіграють значну роль і тому соціальні працівники повинні контролювати власні емоції та допомагати керувати емоціями своїм клієнтам, що робить освоєння соціально-емоційних компетенцій необхідною складовою професійних компетенцій соціального працівника.

Одним з важливих елементів формування професійної компетенції соціального працівника є формування професійної свідомості. Адже усвідомлення себе в ролі соціального працівника, своїх ролей та функцій є значним кроком до формування професійних компетенцій особи.

На думку Д. Бударіна, формування професійної компетентності відбувається на принципах свідомості й активності, при тому професійна діяльність – завжди свідомо і сумісна. У той же час професійна свідомість повинна бути діяльнісною і інтерсуб'єктною, а також з високим рівнем цілеспрямованості [1].

Формування професійної свідомості відбувається за рахунок активної свідомості в процесі усвідомлення важливості та прийнятності для особистості професійного функціоналу соціального працівника. У такому випадку слід зазначити важливість усвідомлення високого рівня соціальної значущості роботи соціального працівника, оскільки, здійснюючи

соціальне обслуговування або надаючи соціальну допомогу, він повинен усвідомлювати відповідальність, накладену на нього державою, у випадку роботи в державній або комунальній соціальній службі чи соціальну значимість у разі виконання власних професійних обов'язків за умови роботи в недержавних соціальних службах або волонтерства. Надання соціальної допомоги чи здійснення соціального обслуговування є процесом активної взаємодії з клієнтом, випадком та ситуаціями, які потребують активного включення соціального працівника для подолання складних життєвих обставин, в яких опинився клієнт чи група клієнтів. У той же час цілеспрямованість як риса професійної свідомості соціального працівника є важливим елементом реалізації аспектів професійної діяльності соціального працівника, бо без неї та вмотивованості виконання власних професійних обов'язків є не ефективним.

М. Букач у роботі «Компетентнісно орієнтоване навчання як основа формування майбутнього соціального працівника» виділяє блок міжкультурних компетенцій соціального працівника. Під ними він розуміє «здатність враховувати специфіку і сучасне поєднання глобального, національного та регіонального в розвитку соціальної сфери та здатність толерантного ставлення до різних етнокультур і релігій, вміння створювати атмосферу розуміння і пошани один одного людей різних національностей [2, с. 126–127]. У сучасному глобалізованому суспільстві мати компетенції з міжкультурного спілкування, яке базується на досконалості знанні мов та культурних звичаїв різних народів, є обов'язковою професійною компетенцією соціального працівника. Цей вид компетенцій дозволяє українським соціальним працівникам краще адаптуватися до поля соціальної роботи європейських країн та держав інших континентів.

Важливим блоком компетенцій для соціального працівника є соціально-правові компетенції, які визначають правове поле діяльності практичного соціального працівника. Зокрема, О. Лісовець вважає, що «соціально-правові компетенції соціального працівника поширюються на захист особистості, включають і мотиваційно ціннісний компонент (сформоване ставлення до соціальної взаємодії як соціальної цінності), і інтегративно-когнітивний компонент (система інтегрованих психолого-педагогічних та соціальних знань), і предметно-діяльнісний компонент» [9, с. 46]. Відповідно до цього підходу правові компетенції соціального працівника повинні базуватися на досконалості знанні соціального законодавства та практичних знань з його використання в інтересах клієнтів соціальної служби.

Однією з найважливіших компетенцій соціального працівника є психологічна готовність соціальних працівників до професійної діяльності. І саме без цієї компетенції ефективність від практичної діяльності соціального працівника є мінімальною. І тому важливо як у процесі навчання соціальних працівників, так і під час їх безпосередньої професійної діяльності перевіряти рівень їх психологічної готовності до виконання професійних обов'язків. Психологічна готовність соціальних працівників складається з операційного та рефлексивного компонентів. На думку Т. Мазур, «операційний компонент ґрунтується на розкритті та розвитку особистісного потенціалу майбутнього соціального працівника в практичному аспекті, а не на сукупності теоретичних знань» [10, с. 71]. Тобто практична підготовка соціальних працівників згідно з цим підходом є значно важливішою за теоретичну, але ця закономірність є

правильною лише у випадку формування психологічних навичок готовності до практичної діяльності соціального працівника. У той же час «рефлексивний компонент психологічної готовності до професійної діяльності розкривається в адекватній оцінці відповідності системи особистісних якостей вимогам, що ставляться до особистості, необхідних для успішного виконання професійної діяльності, а також в умінні постійно оцінювати й аналізувати сприйняття себе іншими людьми» [10, с. 71]. Тобто соціальний працівник повинен постійно рефлексувати задля підвищення власної психолого-педагогічної готовності до здійснення безпосередньої професійної діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження особливостей формування професійної компетентності соціального працівника у вітчизняних наукових працях дає можливість зробити такі висновки: компетентції соціального працівни-

ка змінюються з плином часу. Подібна трансформація зумовлена зміною соціокультурного контексту та стрімкими науково-технічним прогресом. При цьому важливого значення набувають і зміни пріоритетів у формуванні компетентцій соціальних працівників через запровадження компетентісно спрямованого навчання майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти. На сьогодні найважливішими професійними компетентціями соціальних працівників є комунікативні, соціально-правові компетентції, а також методичні компетентції в сфері соціальної роботи з різними групами клієнтів та психологічна готовність до здійснення безпосередньої професійної діяльності у вітчизняних умовах. У перспективі ми бачимо актуальним науковий інтерес до дослідження формування професійної компетентності соціального працівника у закордонних наукових працях, зокрема у включених до міжнародних науково-метричних баз.

Список використаної літератури

1. Бударін Д.В. Формування професійної компетентності майбутніх учителів в умовах сучасної освіти. Харків: 2016. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPIPress/21824/1/Budarin_Formuvannya_2016.pdf
2. Букач М.М. Компетентісно орієнтоване навчання як основа формування майбутнього соціального працівника: Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Випуск 22. 2016. С.119–131.
3. Волобуєва Т.Б. Розвиток творчої компетентності школярів. Харків: Основа, 2005. 112 с.
4. Гузєєв Л. Формування основних груп компетентностей учнів: продуктивне навчання. Директор школи, ліцею, гімназії. 2006. Випуск 1. С.27–31.
5. Єрмаков І.Г., Нечипоренко В.В., Пузіков Д.О. Проектне бачення компетентісно спрямованої середньої школи: практико-орієнтований посібник. Запоріжжя: Вид-во Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру, 2011. 204 с.
6. Єрмаков І.Г., Пузіков Д.О. Проектне бачення компетентісно спрямованої 12-річної середньої школи. Запоріжжя: Вид-во Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру, 2005. 112 с.
7. Клепко С. Компетенізація освіти: обмеження та перспективи. Завуч. № 19 (241). 2005. С.6–13.
8. Клепко С. Сучасна компетентність освіти. URL: <http://www.eurogencity-21fox.mozello.com/scientific-research-institute-aleksandrud21foxca/modern-competence-of-education-in-ua>
9. Лісовець О.В. Компетентність соціального працівника у сприйнятті міжвідомчої взаємодії щодо соціально-правового захисту особистості. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки. 2016. Випуск 1. С.43–47.
10. Мазур Т.В. Специфіка психологічної готовності до професійної діяльності соціальних працівників. Проблеми соціальної роботи. 2013. Випуск 2. С.66–74.
11. Пометун О.І., Фрейман Г.О. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2005. 328 с.
12. Нечипоренко В.В. Системний розвиток навчально-реабілітаційного центру як відкритої інноваційної соціально-освітньої інституції: монографія. Запоріжжя: Вид-во Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру, 2013. 512 с.
13. Яременко В., Сліпущко О. Новий тлумачний словник української мови / [у 4-х томах]. Київ: Аконті, 2000. 305 с.
14. Родигіна І.В. Компетентісно орієнтований підхід до навчання. Харків: Основа, 2005. 96 с.
15. Савченко О.Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра: посібник. К.: Педагогічна думка, 2014. 176 с.
16. Ситниченко Л.А. Першоджерела комунікативної філософії. Київ: Либідь, 2000. 176 с.
17. Словарь иностранных слов. Москва: Академия, 2000. 624 с.
18. Domitrovich С.Е., Durlak J.A., Staley K.C., Weissberg R.P. Social-emotional competence: An essential factor for promoting positive adjustment and reducing risk in school children. *Child Development*. 2017. Issue 88 (2). PP.408–416.

References

1. Budarin, D.V. (2016). Formuvannya profesiinoi kompetentnosti maibutnix uchyteliv v umovakh suchasnoi osvity [Formation of professional competence of future teachers in the conditions of modern education.]. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPIPress/21824/1/Budarin_Formuvannya_2016.pdf pdf [in Ukrainian].
2. Bukach, M.M. (2016). Kompetentnisno oriientovane navchannia yak osnova formuvannia maibutnoho sotsialnoho pratsivnyka [Competence-oriented learning as a basis for the formation of the future social worker]. *Journal of M.Drahomanov National Pedagogical University. Series: Social Work. Social Pedagogy*, 22, 119-131. [in Ukrainian].
3. Volobuieva, T.B. (2005). *Rozvytok tvorchoi kompetentnosti shkoliariv* [Development of creative competence of schoolchildren]. Osнова. [in Ukrainian].
4. Huzeev, L. (2006). Formuvannia osnovnykh hrup kompetentnostei uchniv: produktyvne navchannia [Formation of the main groups of competencies of students. *Director of school, lyceum, gymnasium*, 1, 27–31. [in Ukrainian].
5. Yermakov, I.H., Nечyporenko, V.V., & Puzikov, D.O. (2011). *Proektnе bachenня kompetentnisno spriamovanoi serednoi shkoly* [Project vision of competence-oriented secondary school]. Khortytysa national educational-rehabilitation multiprofile centre. [in Ukrainian].
6. Yermakov, I.H., & Puzikov D.O. (2005). *Proektnе bachenня kompetentnisno spriamovanoi 12-richnoi serednoi shkoly* [Project vision of the competence-oriented 12-year high school of Zaporozhye] Khortytysa national educational-rehabilitation multiprofile centre. [in Ukrainian].
7. Klepko, S. (2005). Kompetenizatsiia osvity: obmezhenня ta perspektyvy [Competence of education: limitations and prospects]. *Zavuch*, 19, 6–13. [in Ukrainian].
8. Klepko, S. Suchasna kompetentnist osvity [Modern competence of education] Retrieved from <http://www.eurogencity-21fox.mozello.com/scientific-research-institute-aleksandrud21foxca/modern-competence-of-education-in-ua> [in Ukrainian].
9. Lisovets, O.V. (2016). Kompetentnist sotsialnoho pratsivnyka u spriyanni mizhvidomchii vzaiemodii shchodo sotsialno-pravovoho zakhystu osobystosti [Competence of a social worker in promoting interdepartmental cooperation on social and legal protection of the individual]. *Scientific Notes of M.Gogol Nizhyn State University*, 1, 43-47. [in Ukrainian].

10. Mazur, T.V. (2013). Spetsyfika psyhlohichnoi hotovnosti do profesiinoi diialnosti sotsialnykh pratsivnykiv [Specifics of psychological readiness for professional activity of social workers]. *Issues of Social Work*, 2, 66–74. [in Ukrainian].
11. Pometun, O. I., Freiman, H. O. (2005). *Metodyka navchannia istorii v shkoli* [Methods of teaching history at school]. Geneza. [in Ukrainian].
12. Nechyporenko, V.V. (2013). *Systemnyi rozvytok navchalno-reabilitatsiinoho tsentru yak vidkrytoi innovatsiinoi sotsialno-osvitnoi instytutsii* [Systemic development of educational and rehabilitation center as an open innovative social and educational institution]. Khortytsa national educational-rehabilitation multiprofile centre. [in Ukrainian].
13. Yaremenko, V. & Slipushko, O. (2000). *Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [New explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Akonite. [in Ukrainian].
14. Rodyhina, I.V. (2005). *Kompetentnisno oriientovanyi pidkhid do navchannia* [Competence-oriented approach to learning]. Osnova. [in Ukrainian].
15. Savchenko, A. (2006). *Uminnia vchytysia – kliuchova kompetentnist shkilnoi osvity* [Ability to learn – key competence of school education]. Pedagogichna Dumka. [in Ukrainian].
16. Sytnychenko, L.A. (2000). *Pershodzherela komunikatyvnoi filosofii* [Primary sources of communicative philosophy]. Lybid. [in Ukrainian].
17. *Slovar innostrannykh slov* [Dictionary of foreign words. (2000.) Academy. [in Russian].
18. Domitrovich, C.E., Durlak, J.A., Staley, K.C., & Weissberg, R.P. (2017). Social-emotional competence: An essential factor for promoting positive adjustment and reducing risk in school children. *Child Development*, 88 (2), 408–416. [in English].

Стаття надійшла до редакції 15.09.2020 р.
Стаття прийнята до друку 20.09.2020 р.

Kuzmina Maria

PhD student

Department of Social Work and Psychology

«Zaporizhzhia Polytechnic» National University Zaporizhzhia, Ukraine

PHENOMENON OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF SOCIAL WORKERS IN RESEARCH OF DOMESTIC SCIENTISTS

Abstract. The process of formation of professional competencies of social workers in Ukraine is an important aspect of their education in higher education institutions of Ukraine. The analyzed domestic scientific works allow us to conclude that the professional competencies of social workers are a complex structure and consist in addition to mastering practical and theoretical methods of social work of the following competencies: socio-emotional, socio-legal, psychological and life. Another important factor for the formation of professional competencies of modern social workers in Ukraine is the implementation of successful cases in various spheres of social life as an element of successful adaptation and self-realization to the conditions of direct activity in practical social work and increase the authority of social workers among clients of domestic social services and institutions. etc. The purpose of the article is to study the features of the phenomenon of formation of professional competence of social workers. General scientific and special research methods became the theoretical and methodological basis for studying the peculiarities of the formation of professional competence of a social worker in domestic scientific works. In the course of the research the methods of historical, systemic and structural-functional analysis were used – for the theoretical analysis of the formation of professional competence; methods of analysis and synthesis – to clarify the genesis of the concept of «professional competence», its application in theoretical science and social practice; comparative analysis and methods of document analysis; method of classification and typology – to determine the types of competencies in domestic scientific works; comparative analysis of documents - to study the practices of using the concept of «professional competence of a social worker», etc. We have established that today in the process of organizing education in higher education it is important to change the priorities in the formation of professional competencies of social workers through the introduction of competency-based training of future social workers. It has been determined that the competencies of a social worker change over time. It is substantiated that the most important professional competencies of social workers are communicative, social and legal competencies, as well as methodological competencies in the field of social work with different groups of clients and psychological readiness to carry out direct professional activity.

Key words: competencies; professional competencies; social worker; formation of competencies of social workers; domestic scientific works.